Embargo tot 16 mei 1987,12.00 uur

VVD, Quo Vadis?

Toespraak op de Algemene Vergadering van de VVD te Leeuwarden, 15-16 mei 1987 van Dr.G.Zoutendijk, voorzitter Eerste Kamer fractie

Het is vandaag voor de 9de en tevens laatste keer dat ik de Algemene Vergadering mag toespreken. Steeds heb ik getracht een bepaald onderwerp van politiek belang aan de orde te stellen om dat dan uit te diepen. Vandaag wil ik het in het bijzonder hebben over een aantal ontwikkelingen die op lange termijn de samenleving zullen beïnvloeden en thans reeds tot veel onzekerheid en instabiliteit leiden om vervolgens mij af te vragen of wij als liberale partij voldoende toegerust zijn om de uitdagingen van de toekomst aan te kunnen. Die toekomst blijft ongewis, blijft onvoorspelbaar, is niet maakbaar, maar blijft in belangrijke mate wel het produkt van menselijk handelen, van vele door mensen genomen beslissingen die tot op zekere hoogte beïnvloedbaar zijn.

Een viertal ontwikkelingen zou ik in het bijzonder willen noemen. Deze zijn overigens niet onafhankelijk van elkaar, maar beïnvloeden elkaar in belangrijke mate.

De eerste ontwikkeling is die van de technologie, i.h.b. de informatietechnologie die op termijn gevolgen kan hebben voor elk gebied van menselijke intellectuele activiteit en nu reeds leidt tot vele nieuwe produkten en diensten, maar ook tot verschuiving van werkgelegenheid, grote discrepanties op de arbeidsmarkt en een wijziging van de economische machtsverhoudingen tussen en binnen diverse landen. De informatisering van de samenleving is een langzaam voortschrijdend proces dat op den duur echter ons werken en leven meer zal beïnvloeden dan enige andere ontwikkeling. Daarbij verdient de invloed op de besluitvorming en de democratische besluitvorming in het bijzonder de speciale aandacht. Enerzijds maakt de informatietechnologie het mogelijk over meer en betere informatie te beschikken bij de beslissingsvoorbereiding, zodat betere beslissingen kunnen worden genomen, anderzijds bestaat het gevaar dat door automatisering van besluitvormingsprocessen en het gebruik van beslissingsmodellen de werkelijke beslissingsvrijheid kleiner wordt dan . noodzakelijk en de feitelijke beslissingsmacht verschuift naar diegenen die met de voorbereiding zijn belast, deskundigen die zijn aangesteld om te adviseren, maar in een positie dreigen te geraken dat zij in feite de beslissing grotendeels nemen.

In de tweede plaats zou ik willen wijzen op de belangrijke gevolgen van het geleidelijke proces van deconfessionalisering en intellectuele emancipatie in het algemeen,

waardoor allerlei zaken die tot voor kort voor velen vanzelfsprekend waren, ter discussie worden gesteld en oude normen en waarden wegvallen zonder dat daar nieuwe voor in da plaats zijn gekomen. Gezag wordt niet meer als vanzelfsprekend ervaren maar in vele gevallen aangevochten. De verzuilde democratie met veelal een zekere mate van consensus aan de top is verdwenen zonder dat nieuwe stabiele structuren tot ontwikkeling zijn gekomen. Mede door het gemiddeld toegenomen onderwijsniveau en het sterkere accent in het onderwijs op het bevorderen van een kritische levenshouding is de mens mondiger geworden en is de behoefte toegenomen .-aan inspraak, aan het mee kunnen denken, praten en beslissen over zaken waar men bij betrokken is. De in vele gevallen ingevoerde democratisering blijkt echter lang niet iedereen te kunnen enthousiasmeren en het gevaar van selectief hobbyisme blijkt niet denkbeeldig te zijn. Meer inspraak blijkt bovendien veelal te leiden tot het kiezen voor het behoud van het bestaande, tot een accent op korte termijn voordelen. Vernieuwing blijkt moeilijk plaats te kunnen vinden bij meerderheid van stemmen. Veeleer is bureaucratisering en verstarring het gevolg. Het wegvallen van vele traditionele waarden heeft ook tot veel onzekerheid geleid. Voeg hierbij de overregulering en het feit dat sommige regels door velen niet als billijk worden ervaren, dan is het niet verwonderlijk dat geleidelijk vervaging van het normbesef heeft plaatsgevonden en de samenleving steeds meer geconfronteerd wordt met allerlei vormen van wetsontduiking en crimineel gedrag. Hier een halt aan toeroepen zonder de democratische verworvenheden te moeten opofferen is een uiterst belangrijke en moeilijke opgave.

In de derde plaats zijn daar de problemen van natuur en milieu, van verdere bevolkingsgroei en van een eens te verwachten schaarste aan grondstoffen. De toenemende ontbossing en woestijnvorming in de wereld met klimaatveranderingen in ongunstige richting als gevolg, de vervuiling van de oceanen, het afsterven van bossen door zure regen en het broeikaseffect door een teveel aan kooldioxyde in de lucht zijn enorme problemen, waarvoor de mensheid zich

mondiaal ziet gesteld, problemen die wereldwijd te nemen ingrijpende maatregelen vereisen, waarvoor de mondiale gezagsstructuur echter ontbreekt. Binnen West-Europa zijn de vervuiling van Rijn en Maas, de overbevissing van de zeeën, mede door ontduiking van vangstbeperkingsvoorschrlften en het gebrek aan uniformiteit van milieuvoorschriften reeds voorbeelden hoe moeilijk grensoverschrijdende problemen zijn op te lossen. Een beleid ter bestrijding van zure regen in de E6 zal niet afdoende kunnen

zijn als Oost-Europa weigert maatregelen te nemen. En dit betreft dan nog ontwikkelde landen. Hoeveel moeilijker wordt het in de ontwikkelingslanden die te kampen hebben met een veel te sterke en schijnbaar niet te stuiten bevolkingsgroei, grote culturele veranderingen en fundamenteel onbegrip bij de bevolking betreffende de noodzaak van drastische ingrepen.

In de vierde plaats vindt er een belangrijke verschuiving plaats van de economische machtscentra binnen de wereld. De opkomst van Oost Azië en een toenemende oriëntatie in de Verenigde Staten op deze landen met gelijktijdige verschuiving van het economisch zwaartepunt naar het zuid-westen in dat land leiden tot een afnemende economische invloed van Europa, nog versterkt door het onvermogen van de tot de Europese Gemeenschap behorende landen om een eind te maken aan de vele verschillen in overheidsvoorschriften met betrekking tot allerlei produkten, het gebrek aan produktstandaardisatie, de verborgen marktbescherming en de bureaucratische douanevoorschriften, hetgeen met elkaar in aanzienlijke mate kostenverhogend werkt voor het Europese bedrijfsleven. Binnen Europa vindt bovendien een verschuiving plaats naar het zuiden, i.h.b. in West-Duitsland, hetgeen de relatieve economische positie van ons land verzwakt. Dit zal nog sterker gaan gelden als de kanaaltunnel werkelijkheid gaat worden en Noord-Frankrijk daardoor vermoedelijk een aantrekkelijke vestigingsplaats gaat worden voor op nieuwe, hoogwaardige technologie gebaseerde industrieën. De comparatieve voordelen van ons land, i.h.b. de ligging aan de mond van de grote rivieren, dreigen te verminderen. Het verbeteren van de infrastructuur is daarom van het grootste belang en dit betreft niet alleen de klassieke infrastructuur, zoals havens, wegen en vliegvelden, maar ook het onderwijs dat mede beroepsgericht moet zijn en de talentvolien niet mag verwaarlozen en de telecommunicatie. Juist op het laatste gebied dat in een toekomstige informatiemaatschappij van het allergrootste belang is, dreigt ons land door nog steedseen verouderde structuur, een bureaucratisch en weinig innovatief beleid en voor bepaalde diensten veel te hoge tarieven een ernstige achterstand op te lopen. Dit zou voor de verdere uitbouw van de voor ons land zo belangrijke commerciële dienstverlening fataal kunnen zijn.

In het tweede deel van mijn betoog wil ik mij afvragen in hoeverre het liberalisme kan bijdragen tot de oplossing van de grote problemen die ik aan de orde heb gesteld en tot

het in goede banen leiden van de geschetste ontwikkelingen. De liberale uitgangspunten van vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, gelijkwaardigheid van alle mensen en sociale gerechtigheid zullen niet alleen door velen worden onderschreven, ook al noemen zij zich niet liberaal, maar zullen in concrete gevallen altijd tot een afweging leiden, waarbij de uitkomst ook onder liberalen niet altijd dezelfde hoeft te zijn. Als voorbeeld wil ik de democratisering noemen. Terecht stelt het liberaal manifest dat dit de belangrijkste sociale tegenkracht kan zijn tegen de starheid en onpersoonlijkheid van verouderde structuren. Dit impliceert dan dat liberalen streven naar openheid, inspraak en overleg waar dat mogelijk is zonder daarbij overigens de noodzaak van efficiëntie en besluitvaardigheid uit het oog te verliezen. Hierin ligt de afweging reeds besloten. Democratie op maat heeft Koos Rietkerk dat genoemd in de bundel Liberalisme in de jaren tachtig. Doorbreken van de regentenmentaliteit van vele besturen is op zichzelf een goede zaak, maar dat mag ons niet de ogen doen sluiten voor de bezwaren van onvoldoend doordachte democratisering. Universiteitsraden en - in mindere mate - ondernemingsraden tonen aan dat ongewenste neveneffecten mogelijk zijn: conflicten, frustraties, verstoring van menselijke verhoudingen, isolatie t.o.v. een nauwelijks bestaande achterban, verlamming van besluitvorming, meer emotionele beslissingen, impassesituaties en onzorgvuldig handelen t.o.v. personen. Hoewel democratie meerderheidsbelissingen impliceert zal het stelselmatig afwentelen van lasten op minderheden, het steeds weer verwaarlozen van de belangen van minderheden liberalen weinig aanspreken. Vandaar onze belangstelling voor goed geformuleerde grondrechten die bijna altijd dienen ter bescherming van minderheden, maar die ontbreken bij vele democratiseringsprocessen in de samenleving.
Ik stelde al dat je vanuit de liberale beginselen tot verschillende conclusies kan komen. In het in 1975 verschenen rapport 'Milieu, Groei en Schaarste' van de Teldersstichting wordt reeds het volgende gesteld en ik citeer: 'Vooropgesteld zij dat men vanuit een liberale invalshoek zowel kan streven naar een zo schoon mogelijk milieu met als randvoorwaarde een redelijke voorziening met goederen en diensten als naar een zo hoog mogelijke produktie

van goederen en diensten met als randvoorwaarde een draaglijk milieu. Hetzelfde geldt voor hen die zich vanuit een socialistische invalshoek met deze problemen bezighouden. Wat beide groepen scheidt, is de wijze van benadering van de problemen. Van

socialistische zijde de bemoeizucht van de overheid en de nivelleringsdrang, van liberale zijde de neiging de individuen, gesteund door een op de juiste wijze fungerend prijsmechanisme, zoveel, mogelijk in vrijheid te laten beslissen. Van socialistische zijde het geloof in de almacht van de overheid en het wantrouwen tegen vrije ondernemers, van liberale zijde het vertrouwen in de creativiteit van vrije mensen en de vrees voor bureaucratie, geldverspilling, willekeur en machtsmisbruik bij een te grote overheidsbemoeienis. Dat was 1975 en het gestelde is nog steeds actueel, al moet toegegeven worden dat vele socialisten inmiddels verstandiger zijn geworden en de gevaren van de verstarrende invloed van een te grote overheidsinvloed zijn gaan inzien. Dit opent wellicht een perspectief voor samenwerking op termijn. Trouwens, het liberale denken heeft niet alleen daar aan kracht gewonnen. Veel van onze denkbeelden zijn inmiddels ook door het CDA overgenomen en worden door deze partij als,eigen beleid gepresenteerd, compleet met het gezag van een alom aanwezige minister-president er achter. Partijpolitiek mag dat voor ons erg vervelend zijn, maar uit een oogpunt van het kunnen bereiken van wat we willen is de situatie relatief gunstig, met uitzondering dan van onze denkbeelden op Immaterieel terrein.

Liberalen willen de zelfstandige kracht bevorderen van de gemeenschap zelve, alsook van de daartoe behorende individuen. Dit brengt een zekere argwaan mee tegenover een almachtige overheid die zich overal mee bemoeit en alles probeert te regelen tot in alle detail, meestal goed bedoeld terwille van een grotere rechtvaardigheid. Maar het resultaat is vaak het omgekeerde. Onbedoelde neveneffecten van ongunstige aard die soms weer tot nieuwe reparatieregelgeving leiden, hoge uitvoeringskosten, veelal als verplicht te leveren herendiensten aan het bedrijfsleven uitbesteed, een te zware belasting van het Justitieel apparaat en nieuw oneigenlijk gebruik dan wel misbruik zijn vaak het gevolg, hetgeen dan leidt tot een verdere vervaging van het normbesef. Bovendien wordt het individu steeds meer belemmerd in zijn ontplooiingsmogelijkheden, wordt het steeds moeilijker om te ondernemen en risico's te nemen, worden creativiteit en inventiviteit daarmee in de kiem gesmoord en neemt de sociale verstarring toe. De uit zijn voegen gegroeide verzorgingsstaat is een goed voorbeeld. Ondanks de correcties die inmiddels hebben plaatsgevonden is de prikkel om werk te vinden
bij sommige werklozen nog steeds te gering, vindt oneigenlljk gebruik plaats en dreigt de zelfredzaamheid en de zelfstandigheid van het Individu te worden aangetast door een betuttelende maatschappelijke dienstverlening en een onpersoonlijke benadering. Het

particuliere Initiatief zou door deregulering veel meer kansen moeten krijgen bij een overheid wier rol primair voorwaardenscheppend zou moeten zijn. Het CDA spreekt in dit verband van een zorgzame samenleving. Tussen deze benadering en die van de VVD van vrijheid in verantwoordelijkheid behoeft in de praktijk niet zoveel verschil te zijn, zeker niet als je de CDA betogen ontdoet van hun moralistische ondertoon.
Een kleine overheid die zich beperkt tot de zuiver collectieve taken en alleen daar buiten treedt als aangetoond kan worden dat de particuliere sector de betreffende taak niet even goed kan vervullen is voor ons geen dogma, maar een stellingname voortgevloeid uit bittere ervaring. Concurrentie is nog steeds de beste prikkel tot efficiëntieverhoging, tot verbetering van kwaliteit, tot vernieuwing. Deze prikkel ontbreekt in bureaucratische organisaties en daarom zijn privatisering, verzelfstandiging van uitvoeringsorganisaties, vereenvoudiging van regelgeving en waar mogelijk deregulering naast delegatie van bevoegdheden, b.v. door territoriale of functionele decentralisatie, nog steeds de belangrijkste opgaven voor de komende jaren die een nog veel grotere prioriteit dienen te krijgen. Het gaat er om weer voldoende dynamiek in de samenleving te krijgen en de mentaliteit van risicomijdend gedrag daarmee te doorbreken. Er is in deze nog veel te doen!
Liberalen dienen veranderingsbereid te zijn in dia zin dat zij mogelijke veranderingen positief tegemoettreden en zullen toetsen aan wat zij betekenen voor de individuele mens in relatie tot zijn omgeving. Wie veranderingen in structuren, op sociaal gebied, in het onderwijs of waar dan ook bij voorbaat afwijst is niet liberaal, maar conservatief. Daarmee is elke mogelijke verandering nog niet automatisch een verbetering. Genoemde toetsing en daarmee de afweging van alle consequenties is essentieel. Experimenten moeten daarbij niet uit de weg gegaan worden, mits in vrijwilligheid, mits ze niet ten koste gaan van bepaalde individuen en mits na afloop van het experiment de weg terug mogelijk is. Liberalen zijn ook realistisch in die zin dat zij zich niet zullen blijven verzetten tegen veranderingen die, hoewel naar hun inzicht ongewenst, niet tegen te houden blijken te zijn, maar zij zullen dan trachten een en ander zoveel mogelijk in goede banen te leiden.
Liberalen zijn toekomstgericht. Zij hebben altijd positief gestaan ten opzichte van de ontwikkeling van wetenschap en technologie, al willen zij zeker niet de ogen sluiten voor de sociale of milieutechnische problemen die het gevolg kunnen zijn van de toepassing van bepaalde technologieën. Overigens zijn milieuproblemen veelal een gevolg van te

weinig in plaats van teveel technologie. De overheid kan door het stellen van randvoorwaarden en het zonodig stimuleren van bepaalde ontwikkelingen hierbij corrigerend optreden zonder daarmee echt te gaan sturen. In een dynamische samenleving zullen veelal automatisch voldoende tegenkrachten ontstaan. Is de dynamiek eenmaal verdwenen en heeft verstarring haar intrede gedaan, dan zal steeds verder overheidsingrijpen voor de hand liggen en vervallen we van kwaad tot erger. Toekomstgerichtheid betekent niet dat die toekomst ons duidelijk voor ogen staat. Liberalen hebben geen blauwdruk van een toekomstige samenleving en willen die ook niet hebben omdat beleid gericht op het verwezenlijken van een vermoedelijke utopie altijd als knellend, als dwingend zal worden ervaren en de mens ondergeschikt maakt aan een star toekomstbeeld. Liberalen daarentegen hebben vertrouwen in de mens, in zijn vermogen om oplossingen voor problemen te vinden, in zijn vermogen zich aan te passen, in zijn creativiteit en inventiviteit, mits hij de kans, de ruimte krijgt. Een flexibele samenleving, zonder verstarrende regeltjes zal het meest alert kunnen reageren. Hoe meer regelgeving ter bescherming van de zwakkeren, des te minder flexibel zal die samenleving zijn, des te groter de verstarring en des te groter ook de kans dat we achter raken in de wereld en de prijs zullen moeten betalen in de vorm van minder economische groei, minder welvaartsgroei en meer werkloosheid. Het is een deksels moeilijke afweging, waarbij wij als samenleving teveel naar één kant zijn doorgeslagen, maar ik er zeker niet voor zou willen pleiten de balans volledig naar de andere kant te laten doorslaan. De hardheid van de Amerikaanse samenleving spreekt ons niet aan. Liberalen zijn uit op de gelijkwaardigheid van alle mensen en staan positief ten opzichte van emancipatieprocessen. Een zoveel mogelijk gelijke behandeling van iedereen móet ons streven zijn. Ook op dit terrein bestaan moeilijke afwegingsproblemen. Tussen vier belangrijke grondrechten, te weten het recht om niet gediscrimineerd te worden, het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer, de godsdienstvrijheid en de onderwijsvrijheid bestaan grote wrijvingspunten, zeker als deze grondrechten ook moeten gelden voor het verkeer tussen burgers onderling. Via gewone wetgeving zal dan een afweging moeten worden gemaakt, waarbij zoveel mogelijk recht moet worden gedaan aan de

bedoelingen van de grondwetgever en, omdat het om de interpretatie van grondwetsartikelen gaat, gestreefd moet worden naar een brede maatschappelijke

consensus. Het is om deze reden dat een wetsvoorstel gelijke behandeling zo ontzettend moeilijk is. Van liberalen mag daarbij verwacht worden dat zij niet dogmatisch vasthouden aan een interpretatie die voor hen het meest vanzelf spreekt, maar ook oog hebben voor de problemen van andersdenkenden.

Moeilijk is de afweging ook in het onderwijsbeleid alwaar een compromis gevonden moet worden tussen enerzijds de sociale component, het streven naar gelijkheid, althans gelijkwaardigheid van alle kinderen, zich uitend in een kindvriendelijke aanpak, uitstel van keuzes, speciale aandacht voor achterblijvenden, enz., anderzijds de noodzaak prestaties te prikkelen, talent te ontwikkelen om ook in de toekomst over voldoende leidinggevend potentieel te beschikken en tenslotte de autonomie van het gezin, hetgeen Inhoudt dat de ouders in belangrijke mate medebepalend zijn voor de ontwikkeling van het kind. Berusten de huidige voorstellen voor een basisvorming van drie jaar in het voortgezet onderwijs op een evenwichtige afweging? Brengt de doelstelling om de onderkant, het intellectueel achterblijvende deel van de leerlingen, omhoog te heffen niet met zich mee dat de bovenkant naar beneden gedrukt wordt en dat de meer talentvollen daardoor in de verdrukking komen? Wijzen recente studies in de Verenigde Staten er niet op dat een te ver doorgevoerde onderwijsnivellering voor het weerstandsvermogen van een hoog-technologische samenleving grote gevaren inhoudt en dat geen land het zich kan veroorloven zijn talent te lang te verwaarlozen, op straffe van het oplopen van achterstanden? Moet de trekpaardfunctie niet juist verder ontwikkeld worden om de zwakkeren mee te trekken en is een zekere mate van ongelijkheid daarvoor niet noodzakelijk, bij de inkomensverdeling, bij de machtsverdeling, maar ook bij het onderwijsniveau? Zal er dus niet teveel geforceerde gelijkheid gaan optreden? Ik heb mijn ernstige twijfels.

Ik ben begonnen met een viertal belangrijke probleemgebieden te beschrijven en heb vervolgens, hier en daar met een voorbeeld geïllustreerd, aangegeven hoe de liberale benadering van deze problemen zou moeten zijn in een wat je met een groot woord zou kunnen noemen meer filosofisch getint betoog. Ik heb geen oplossingen aangegeven. Dat kon ook niet, om meer dan één reden. Sommige van de genoemde problemen zijn immers grensoverschrijdend en vereisen een mondiale aanpak. In een in machtsblokken verdeelde wereld komt een dergelijke aanpak uiterst moeilijk van de grond. Helaas hebben wij nog steeds te maken met een

communistisch machtsblok dat uit is op ondermijning van de westelijke solidariteit, dat

ongetwijfeld zijn Invloedssfeer naar West-Europa wil uitbrelden en dat nog niets heeft laten varen van zijn expansiedrift. Ondanks alle veranderingen die plaats vinden heerst in de Sowjet Unie nog steeds een regime dat fundamenteel ondemocratisch is, dat een miskenning inhoudt van veel menselijke waarden, een regime dat wij niet wensen en waar wij ons tot het uiterste tegen zullen verdedigen, samen met onze bondgenoten. Voor het behoud van onze vrijheid is deze opstelling essentieel. Een adequaat vrede- en veiligheidsbeleid moet bij ons een hoge prioriteit blijven bijhouden!
Ik kom tot een afsluiting. Velen stellen de vraag of de VVD wel een liberale partij is. Als wij kijken naar het beginselprogramma, het liberaal manifest, het verkiezingsprogramma en de vele rapporten van de Teldersstichting, dan is het antwoord zonder meer positief. Maar doen wij wel genoeg met deze informatie en vooral ook, zijn er niet te veel problemen die wij laten liggen? Om nog enkele voorbeelden te noemen: waar ligt voor ons principieel de grens van het overheidsingrijpen en is die grens eigenlijk niet overschreden bij regelingen als de tweeverdienerswet of die betreffende voordeurdelers, omdat de overheid daar vergaande consequenties verbindt aan de wijze waarop mensen hun persoonlijk leven inrichten. Omgekeerd, waar ligt de grens wat betreft de bescherming van de persoonlijke levenssfeer; dit recht op bescherming mag toch geen vrijbrief inhouden voor crimineel of frauduleus handelen en er zal toch ook een afweging moeten plaatsvinden tegen de belangen van anderen. Denken wij wel voldoende na over eventuele aanpassingen van ons democratisch stelsel, mede in het licht van de ontwikkeling van de informatietechnologie. Hoe komt het dat steeds meer mensen van mening zijn dat de parlementaire democratie niet goed functioneert? Staat de Tweede Kamer niet te veel onder invloed van belangengroeperingen en zo ja, wat is daar tegen te doen? Hoe is het detaillisme in de Tweede Kamer te voorkomen? Is de taakverdeling tussen beide Kamers wel optimaal en zo nee, hoe zou die veranderd kunnen worden? Hoe kan de reguleringsdrift structureel in toom worden gehouden? Dient toch niet kritisch te worden nagedacht over het kiesstelsel, zeker ook dat voor de Eerste Kamer? Hoe kan in dit televisietijdperk worden voorkomen dat politieke partijen verschralen tot hun eerste man en kabinetten tot de premier. De premier is staatsrechtelijk immers niet meer dan de voorzitter van de ministerraad, een primus inter pares. Hij blijkt echter steeds meer een positie in te nemen die suggereert dat hij boven de partijen staat, terwijl de presentatie van het
beleid in de praktijk ten goede komt van zijn partij en de kleinere coalitiepartner daardoor

in een hoek wordt gedrukt. Hoe kan de besluitvorming in de partij worden verbeterd en worden bereikt dat ten opzichte van mensen de vereiste zorgvuldigheid in acht wordt genomen. Respect voor het individu is ook een belangrijk liberaal uitgangspunt!
Ik zou zo nog een tijd kunnen doorgaan, maar mijn bedoeling is duidelijk. Er is behoefte aan fundamenteel nadenken over belangrijke problemen. Het liberalisme heeft naar mijn overtuiging een grote toekomst omdat steeds meer mensen inzien:

- dat de overheid niet alles kan en ook niet alles moet willen kunnen;
- dat mensen kansen moeten krijgen en hun initiatieven niet verstikt moeten worden in overbodige regeltjes en overheidsbetutteling;
- dat mensen niet gelijk zijn - gelukkig niet, maar wel gelijkwaardig en dat zij recht hebben op een gelijke behandeling;
- dat de zwakkren niet sterker worden door de sterkeren te verzwakken; integendeel dat door de sterken kansen te geven de zwakkeren kunnen worden meegetrokken;
- dat mensen zoveel mogelijk zichzelf willen zijn en zelf willen beslissen hoe zij hun leven willen inrichten.

Kortom, het liberale denken wint terrein, overal in de westelijke wereld, ook in Nederland, i.h.b. ook in de andere partijen. Het is aan ons, aan de VVD, om daarop in te spelen door een duidelijk toekomstgericht liberaal beleid.
Ik zou daarom willen eindigen met de wens uit te spreken dat wij weer de rust en bezieling zullen vinden om vanuit een nieuw elan de liberale gedachten verder uit te dragen.
Het ga de VVD goed.